

MİSTİSİZM

Yazan: Peyami SAFA

Felsefi ve dîni vecd (*)

Bütün mistikler vecd hâline girerler. Adı tecrübeyi aşan ve tam tasviri mümkün olmıyan bir mistik tecrübeleri vardır. Bu tecrübe imkânı onlara yüce bir yerden verilir ve bunun kelimelerle tam izahı imkânsızdır. Böyle olduğu halde mistikler bu tecrübeleriyle dîni veya felsefi fikirleri münasebet kurarlar.

Bu bakımdan mistikler iki gruba ayrılırlar. Birincilere göre, vecdin gayesi zihin yoluyla varılması mümkün olmıyan BİR'e, bütüne ulaşmaktır. Bu, izahı mümkün olmıyan bir çeşit temastır. Burada hattâ obje - süje münasebeti bile ortadan kalkar. Bu Plotin'in ve İskenderiye okulunun temsil ettiği felsefi mistisizmdir. Yalnız şunu ilâve edelim.

Bu mistisizm dîni, mistisizmden tamamen ayrılmaz. Vecdin amacını Bire ve bütüne varmakta bulmakla beraber, Allahı bu bir ve bütünde mündemiç görür. Dîni mistiklere göre Vecdin hedefi doğrudan doğruya Allaha varmak, onun kendisiyle birleşmek, visal hâlinde olmak, onda kaybolmaktır.

Hind mistisizmi Plotin'in yakın akrabasıdır. Plotin'in Hind mistisizminden ilham aldığı sananlar da vardır. Upanishad'lara göre, ferdin ruhu «ahman», «Kâinatın ruhu» Brahman'da erimelidir. Bu, her türlü mefhumî ve akli düşünceden kaçan bir amellyedir, bundan ötürü de tarif ve tasvir edilemez, ancak süje - obje ikiliğinin kaybolduğu bir üstşuur (superconscience) hâli içinde mümkündür.

Yoga saf varlığa tecrübe yolu ile bu şekilde varmak ister. Budizm, Nirvanası ile, kendinden evvel Hindistanın bildiğine yeni bir şey eklemeyi. Tibet Mistisizmi her şeyi bomboş, yani gerçek dışı ve hiç olarak gösterir.

Çin Mistisizmi Taoizm halis felsefe ile dînin hududundadır. Mistik, Tao ile, yâni bir tek ile, bütün ile, her yere nüfuz eden ve kâinata devamlılığını veren prensiple birleşir.

Bahsettiğimiz Mistiklerin karşısında tamamiyle dîni olanları da vardır. Vecd'in gayesi Allah'tır. Fakat aklın idrak ettiği değil, ruhun, gerçeğine rastladığı ve tecrübe yoluyla vardığı Allah'tır. Philon diyor ki, Esseryen tarikatında harikulâde ilâhi hürkânlar, fışkırımlar olmaktadır. İslâm mutasavvıfları arasında Bistami: «İnsanlar onu görünce (Allahı gördük) diyebileceklerdir.» Meşhur Hallaç vecd esnasında «Enel Hak - Ben Allahım» dediği için Bağdad'da işkencelere kurban edildi. Ünlü filozofumuz Farabi, maddî dünya bir yana bırakılırsa, bizi Allah'tan hiçbir şeyin ayıramıyacağını ve onu vasıtasız görebileceğimizi tahmin eder.

Hıristiyan anlayışına göre de, vecd, Allaha varmak değilse bile ona çok yaklaşımdır. Grégoire de Nysse diyor ki: «Vecd hâline giren kimse, bütün zevahirden (görünürlerden) uzaklaştığı için ve yalnız duyuların idrak ettiklerinden değil, zihnin gördüklerinden de ayrıldığı için, daima içerilere doğru gider, görünmeze, bilinmeze nüfuz edinceye kadar ilerler ve orada Allahı görür.»

Fakat herkesin anladığı bunun tıpatıp aynı değildir. Kimine göre, doğrudan doğruya görülen Allah'tır. Saint Augustin temin ediyor ki, bu görünüşte Allah bir aynanın aksinde olduğu gibi belirsiz değil, Saint Paul'un de temin ettiği gibi, Allahın bizzat kendisinden başka bir şey olmıyan bir nur hâlinde görünür. Pseudo - Deyns, Richard de Saint - Victor ve Renliler de aynı fikirdedirler. Meselâ Ruysbroeck, vecd hâli içinde Allahın «İlâhl ışık hâlinde vasıtasız görüldüğünü» teyit eder.

Saint Jean de la Croix kendi ilâhiyatının prensibine sadıktır. Bunun için Allah'ın doğrudan doğruya görülebileceğini kabul eder, hiç değilse O'na yaklaşmak mümkündür. Şüphesiz «Arada ince ve hafif bir örtü vardır.» Fakat bu örtü o kadar şeffaftır ki, onun arasından Allah görülebilir. Bu, âdeta bir örümcek ağıdır: «Allah ve ruh candan geçen ışık gibi sanki beraberdir, yahut kömür ve ateş, yıldızları aydınlatan güneş... gibi.» Başka bir yerde Jean de la Croix Allahla ruh arasındaki perdelerin kalktığını söyler ve ihtiyatla ilâve eder: «hepsi böyle değildir, arada iman örtüsü kalır. Bu örtü Allahın aralıklardan, uzaktan ve karanlıkta görülmesine imkân verir.» İlahiyatın icaplarıyla kendi tecrübeleri arasında kalan Jean de la Croix, bize açık fikirlerden ziyade bir takım hayaller vermiştir. Garip nazariyesi, ki, buna göre, yaratıklara ait duygular ve düşünceler engel olmasa, Allah ruhta her zaman hazır, de la Croix'ı bu engellerin kaybolduğu vecd hallerinde Allahın görülebileceği nazariyesine sevk etmiştir. İlahiyat onu böyle bir netice çıkarmaktan meneder.

Tauler'in bir yazısı bize vecd'in gayesi hakkında son işareti veriyor: «Temaşa halinde, ruh bütün kabiliyetlerinin üstüne çıkar ve engin bir yalnızlığa dalar. Bu, hudutsuz hayrın saklandığı esrarlı karanlıktır. İnsan tek ve sade bir şeyin, ilâhi ve sonsuz bir şeyin huzuruna varmıştır.» Son kelimeler bize Plotin'i hatırlatmıyor mu? Her vecd'in ve duyuyu âleminden kurtulmak için ruhun yaptığı her hareketin başlangıcında bilerek veya bilmeyerek dîni bir ilham olduğunu söylemek daha doğru olmaz mı?

(*) Basılmakta olan MİSTİSİZM adlı eserinden.

